

Ненад Б. ИВАНОВИЋ*
Институт за српски језик САНУ
Београд

Оригинални научни рад
Примљен: 18.11.2019.
Прихваћен: 12.02.2020.

ЛЕКСИКОГРАФСКИ РАД МИЛАНА КУЈУНЦИЋА (1842–1893) У СВЕТЛУ ЊЕГОВОГ ПРИСТУПА ЛЕКСИЧКОМ СИСТЕМУ**

Рад представља опис и анализу рукописног речника филозофа и књижевника Милана Кујунцића (Абердара), једног од најзначајнијих српских филозофа друге половине XIX века. Поменути речник, у форми бележнице под насловом *Мајчино благо*, чува се у рукописном фонду М. Кујунцића у Архиву Србије. Начела обраде лексичког материјала у речнику М. Кујунцића, као и значај његовог рукописног речника у целини, образлажу се у светлу његових теоријских поставки о (раз)говорном језику. Ове поставке најдетаљније су изложене у Кујунцићевој књизи *Наука о свести* (1872), другом делу његове филозофске студије *Кратки преглед хармоније у свету*. Задатак нашег рада је да анализира лексикографски поступак М. Кујунцића спроведен у рукописном речнику *Мајчино благо* и да тиме укаже на његово место у српској лексикографији XIX века.

Кључне речи: историја лексикографије, теорија лексикографије, лексикографски поступак, Милан Кујунцић, српски историјски речници у XIX веку.

Увод

1. Српска наука о језику друге половине 19. века одликује се различитим погледима на (раз)говорни језик. Оригиналну, и лингвистички релевантну мисао о овом питању у то време налазимо код Милана Кујунцића, једне од најзначајнијих фигура у српској хуманистици XIX века.¹ Кујунцић је под

* nenad.ivanovic@isj.sanu.ac.rs

** Рад је израђен у оквиру пројекта 178009 *Лингвистичка истраживања савременог српског језика и израда Речника српскохрватског књижевног и народног језика САНУ*, који у целини финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

¹ Милан Кујунцић (1842–1893), филозоф, психолог, научник, књижевник. Студирао је права у Београду (1859–1862), а затим и филозофију у Бечу, Минхену, Паризу (на Сорбони) и у Оксфорду (1862–1865). По повратку у земљу предавао је филозофију на Великој школи (1866–1867. и 1873–1882). У том периоду написао је своје значајно дело *Кратки преглед хармоније у свету* (књ. 1, 1867. и књ. 2, 1872). Од 1867. М. Кујунцић је члан, а од 1873. и секретар Српског ученог друштва.

утицајем натурализма и лингвистичког психологизма у другој половини XIX века развио самосвојан приступ питању говорног језика,² који је оставио трага и у историји лексикографских идеја.

1.1. Питање језика и његове употребе у говору Кујунџића је обрадио у свом великом филозофском делу *Наука о свести* из 1872, у склопу теорије о разуму и расуђивању.³ Главни предмет проучавања језика у овом делу је језик у употреби или (раз)говорни језик. За М. Кујунџића је то *говор*, део језика који се испољава у свести и захваљујући коме долази до језичког развика.⁴ У овој књизи аутор посматра говор као психолошку појаву,⁵ и сагласно томе описује механизме на основу којих се речи (као индивидуалне и колективне представе) обликују у свести, повезују са појмовима које означавају, као и механизме на основу којих се развијају сложене речи из простих.

1.2. Наводи М. Кујунџића о језику тиме су важнији што имају и своју лексикографску потпору. Кујунџић је аутор рукописног речника под насловом *Мајчино благо*, који се чува у његовом рукописном фонду у Архиву Србије. На 110 страна овог речника налазе се речи – лексички уноси. Главни извор ове лексике су одреднице и примери из Вуковог *Рјечника*, што Кујунџића смешта међу српске лексикографе који су стварали своје дело прерадом и допуном Вуковог лексичког материјала. Мада није датиран, по времену настанка речник се може сместити у време између Кујунџићевог повратка са студија у Европи (1865) и изласка из штампе дела *Наука о свести* (1872). Разлог за такво датирање заснивамо на претпоставци да је М. Кујунџић током писања *Науке о свести* настојао да прошири и конкретизује своје знање о говорном језику као филозофском појму кроз проучавање Вуковог, као и састављање сопственог речника.

1.2.1. Речи у речнику груписане су у више хомогених, али неексплицитних тематских целина. Целине су формално одељене једна од друге: свака од њих заузима засебну страну или стране бележнице. О идентитету сваке целине закључујемо по врсти лексике која се у њој наводи, као и по њеној накнадној обради. Наводимо неке од целина: узвици (*ала!*, *еј!*); називи родбинских односа (*пашеног*, *чукундед*); придеви за људске особине (*ташт*, *пуст*); деминутивне именице (*нојца*, *сунашце*); глаголи мотивисани ономато-

² Основна начела психологизма као правца у европској лингвистици износи М. Ивић (2001: 64–71). Ова начела одговарају Кујунџићевој тежњи да у средиште своје филозофије постави психологију, односно да „постулира психологистичку корелацију између науке о законима унутрашњости људске и о свези њеној са спољашњим светом” (Жуњић 2014: 168). Улога говора у овом систему је кључна, будући да је то примаран начин изражавања мишљења и осећања појединца (Кујунџић 1872: 118–121).

³ Појмови *језика* и *говора* у делу *Наука о свести* обрађени су у следећим целинама овог дела: *Чиме се исказује разум у животу* (т. 91–93); *Говор* (т. 94); *Како постају језици* (т. 95–98); *О јединству језика људских* (т. 99); *Развика језика* (т. 100–103); *Речи* (т. 104–106); *Имена* (т. 107–111); *Значење имена* (т. 112–113) (Кујунџић 1872: 118–135).

⁴ „Као што је мишљење сечење општега једноставнога осећања у посебне делове ... таку исту промену претрпљује и наш глас као израз мишљења ... Тај нови пратилац унутрашњег стања човечијег зове се говор ... Говор човечији ... се јавио у читавој тисући сродних и самосталних, ширих и ужих језика” (Кујунџић 1872: 120–121).

⁵ „Многи не знају да је говор тако да речемо ’психолошка’ чињеница, него га узимају само као готову историјску ствар” (Кујунџић 1872: 122).

ПЕЈОМ (*заграктати, зарежати, цмиловати*); АПСТРАКТНЕ И ГЛАГОЛСКЕ ИМЕНИЦЕ (*красота, миље; кривељење, кострешење*) и др. Велики број целина (22) и укупна количина лексике у речнику (преко 5.000 уноса) говори о томе да се Кујунџић бавио систематским прикупљањем и разврставањем речи, а не њиховим узгредним бележењем.

1.2.2. Критеријуми по којима су формиране целине нису експлицирани у самом речнику. И поред овог, може се успоставити веза између њих и ауторових навода о језику из књиге *Наука о свести*. Та веза је видљива већ код избора грађе: Вуков *Рјечник*, из којег Кујунџић узима речи, у то време сматра се најбољим извором говорног народног језика. И друго, важније, лексичке групе које су најшире заступљене у бележници *Мајчино благо* – узвици и изведене именске речи – истовремено су најбоље теоријски образложене у Кујунџићевој књизи.

1.3. Имајући све ово у виду, узели смо у задатак да боље осветлимо везу између навода о језику који су изнети у делу *Наука о свести* и лексикографских записа М. Кујунџића из рукописног речника *Мајчино благо*. Циљ рада је у томе да се истражи лексикографски поступак у овом речнику посматран из перспективе Кујунџићевих теоријских поставки о језику.⁶ Анализу излажемо у реду од прегледа Кујунџићевих филозофских поставки, ка његовој обради појединих тематских група лексике у речнику.

Књига *Наука о свести* о језику и говору

2. У књизи *Наука о свести* језик је представљен као крајњи и најсложенији стадијум исказивања разума у животу. То је појам којим се означава јединство говорних навика развијене друштвене заједнице. Постојање језика претпоставља више услова, од којих је најважнија потреба чланова колектива да једни другима пренесу своје менталне представе. Мишљење у језику изражава се *говором* као артикулисаним изразом унутрашњег стања носилаца језика (Кујунџић 1878: 120–122 и 125).

2.1. *Развој језика кроз говор: однос према учењу Макса Милера*. У објашњењу начина на који се развија језик у колективу М. Кујунџић полази од учења Макса Милера. Милер је током 1861. године у Краљевском друштву (The Royal Institution) одржао низ предавања у којима је размотрио настајак и развој језика са становишта упоредне граматике.⁷ Кујунџић је похађао Оксфордски универзитет четири године касније, у јесен 1865. На књигу М.

⁶ Питање о методи израде овог речника тим је важније ако се зна да је бележница *Мајчино благо* једини спис лексикографске садржине у заоставштини М. Кујунџића.

⁷ Макс Милер (1823–1900), филолог, оријенталиста, професор Оксфордског универзитета. Његова *Предавања из науке о језику* одржана у Краљевском друштву доживела су више издања и допринела томе да М. Милер оснује Катедру за упоредну филологију на Оксфордском универзитету (1868). Предавања су већ 1865. године преведена на руски језик и објављена у издању журнала *Филологические записки*.

Милера Кујунџић се позива у делу *Наука о свести* (у т. 95: *Како постају језици*).

У свом делу, М. Кујунџић полази од Милерових погледа на конституентске елементе језика. Да би образложио развој лексема из заједничке основе у разним језицима, М. Милер оперише појмом *корена* или *радикала*. *Корен* је првобитни облик речи који се не може свести на неку елементарнију или старију форму. За М. Милера је то семантичка основа или нуклеус из којег извођењем, током историјског развоја, настају речи различитих језика (Милер 1866: 283–307). За Кујунџића појам *корена* такође има функцију семантичке основе речи, али га он посматра другачије од М. Милера. Милер анализира корене као појаву језика и анализира их историјски, у смеру од савременог према старијем стању. Са друге стране, М. Кујунџић посматра корене као појаву у говору и разматра шта се, на плану свести, дешава са њима онда када постану градивни елементи речи у једном језику, када, како он каже, „од мртвих коренова постане ... живи, свесни склоп” (Кујунџић 1872: 126). Промена смера анализе – од језика према говору и од старијег према савременом стању – чини основ Кујунџићевог дистанцирања од историјске и упоредне граматике.

2.2. Погледи Милана Кујунџића на развој језичког (лексичког) система.

По М. Кујунџићу, до развоја језика долази када се испуне три главна услова.

2.2.1. Први услов је одређен нашим „осећањем”, које „радије прима мекше или тврђе корене за мекше или тврђе располаже своје”. Други услов одређен је „приближавањем говорнога звука природноме звуку спољашњих предмета”, односно, тежњом говорника да се „звучком језика приближе покрету који је у самим стварима” чиме настају звучне представе (нпр. шуштање, плусак и сл.) (Кујунџић 1872: 127–128). У два наведена услова препознајемо тезу о настанку узвика, који у језичком смислу долазе пре речи.⁸ За Кујунџићеве погледе на језик карактеристично је раздвајање експресивних и ономатопејских узвика у два наведена услова у односу на њихову мотивацију. Експресивни узвици поседују карактеристичну изразитост гласовних елемената („мекши или тврђи корени ... за располаже”) (према: Јокановић Михајлов 1998: 172); док ономатопејски узвици настају из намере за подражавањем звукова у природи („приближавање звука покрету који је у самим стварима”).

2.2.2. Трећи услов аутор именује као „тежњу за јединством”. Под тим појмом крије се способност говорника једног језика да именују велики број појмова служећи се малим бројем корена, захваљујући томе што на њих долажу „наставке”. „Наставци” имају двојаку функцију: изражавање саме пред-

⁸ „Постоје најједноставнији облици афективног говора за које није потребна специјална мотивација ... У питању су узвици ... Говорни узвици не регулишу се свесним мотивима и не могу да се разматрају као јединице истинске говорне комуникације” (Лурија 2000: 216). Однос М. Кујунџића према узвицима као предлексичком делу језика могао је утицати и на С. Новаковића да их у својој граматици из 1894. године изостави из класификације речи по врстама. С. Новаковић је овај поступак образложио тиме што узвици „нису речи него гласови којима се исказује осећање, или се природним звуцима подражава” (Новаковић 1894, у: Стијовић и др. 2019: 38).

ставе, као и њене везе са другим представама у говорничковој свести.⁹ Из овог услова је видљиво да М. Кујунџић под „наставцима” заправо подразумева деривационе афиксе (изражавање представе) и флективне суфиксе (везе са другим представама); односно да у деривацији и флексији види главне механизме језичког (лексичког) развоја.

2.3. Са овим у виду, у наставку рада анализираћемо обраду оних делова речника М. Кујунџића који најбоље илуструју његове погледе на лексику разговорног језика, њен постанак, развој и употребу. Анализу спроводимо кроз две целине у речнику *Мајчино благо*: обраду узвика, и обраду речи које Кујунџић у *Науци о свести* назива „мишљачка имена”.

Обрада узвика у речнику *Мајчино благо*

3. Из Кујунџићевих предуслова за развој језика може се претпоставити да га посебно интересује категорија узвика. Грађа у речнику *Мајчино благо* потврђује ту претпоставку: у речнику је регистровано око 130 узвика и узвицима сродних речи и израза. Обраду узвика у речнику *Мајчино благо* излажемо кроз следеће целине: 1) класификација узвика као врсте речи, 2) успостављање одреднице, и 3) дефинисање узвика.

3.1. *Класификација узвика као врсте речи*. Већина узвика/узвичних израза у речнику *Мајчино благо* формално је означена као таква стављањем узвичника на крај одреднице. Такву обраду ових речи Кујунџић је преузео из Вуковог *Рјечника*. Код вишечланих узвика типа *хај, хај!*; *цуп, цупа!*; *аман, да бог да!* и сл. узвичник означава и то да је реч о једној интонационој целини.

Важно је истаћи да у већини случајева у речнику узвичник представља дистинктивно обележје према коме се одређује (већи или мањи) степен припадности речи класи узвика. Тако нпр. Кујунџић изоставља узвичник при бележењу тзв. „метајезичких узвика” (нпр. *лиле, миле; ћа ћу* и сл.). Разлог за такав поступак по свој прилици лежи у констатацији савремених лингвиста да се „узвици овог типа ... заснивају на *метајезичкој функцији* (однос порука – код) и заправо представљају имитацију кода” (Стијовић и др. 2019: 49). Метајезичка функција одваја узвике овог типа од монолошке функције (својствене узвицима као врсти речи) и приближава их комуникативној (дијалошкој) функцији (Лурија 2000: 216) – што лексикограф региструје као снижени ниво експресивности. Даље, изостављање узвичника у одредници или у глоси често је код употребе других врста речи као узвика (нпр. унос: *ја! (јест)* означава да је реч о потврдној речци у узвичној функцији; унос *мајде (заиста, вала!)* да се потврдна речца *мајде* користи са екскламативним значењем и др.). На неким местима у речнику Кујунџић ставља узвичник уз одредницу када Вук у *Рјечнику* то не чини (нпр. уз спој *дар мар!*) – што говори и о ње-

⁹ „Тежња наша за јединством ... чини те се корени свде на неколико главних радња, од којих се друге појаве образују само наставцима, и која чини те се једним истим обликом почиње казивати свеза у којој стоје међу собом наше представе” (Кујунџић 1872: 128).

говором схватању узвика као отворене класе код које мотивација за употребу јединице представља један од критеријума за њену класификацију.

3.2. *Успостављање одреднице.* Од посебног значаја за Кујунџићев однос према узвцима у духу његове теорије су критеријуми за успостављање одреднице. С тим у вези, у речнику *Мајчино благо* издваја се више типских случајева.

3.2.1. На плану избора између једночланих и вишечланих одредница М. Кујунџић региструје више типова узвика: од једнолексемских (*аја!*, *вај!*, *јој!*); преко удвојених (*бири, бири!*; *ћа, ћа!*; *хај, хај!*); и редусликованих (*аврљ баврљ*; *дар мар!*; *андара тандара*) па до сложених (*иш, тућа!*; *ћа, шароња, ћа!*). У оквиру категорије сложених узвика аутор такође региструје више типова одредница: синтагматске спојеве (*самосаздани боже!*); исказе са узвичном интонацијом (*цијумију да растеш!*; *хоћеш, стисак!*); изразе (*та по шији, та по врату* (свеједно)); поздраве (*спаси Бог!*); напеве (*ој мацане коврцане!*) и разбрајалице (*аса каса лиса, аса каса лисице!*)¹⁰.

3.2.2. Даље, на плану конверзије и сродних процеса (речи у служби узвика) М. Кујунџић такође обогаћује ову класу, убрајајући међу узвике и речи које примарно спадају у друге граматичке класе: именице (*дар-мар!*), прилоге (*аврљ-баврљ!*, *ана-драна!*) и речце (*аја!*, *ај бо!*)¹¹.

3.2.3. Коначно, у речнику се бележе и узвици изведени суфиксом **-ац** из ономотопејске основе (нпр. *кркац!*, *љоскац!*, *мичац!*, *пљескац!* и др.). Поменути узвцима најчешће се подражавају карактеристични, изненадни покрети или радње, при чему суфикс том подражавању придаје ироничан призив.

3.3. *Дефинисање узвика.* Уз многе узвике М. Кујунџић у заградама даје глосе које образлажу њихово значење и(ли) употребу у говору. С тим у вези, у речнику *Мајчино благо* најчешће се среће дефинисање узвика који служе за обраћање животињама. У речнику се ови узвици конкретизују називом животиње и(ли) напоменом о врсти обраћања (нпр. *вит! вит! вита!* (*голубове маме*); *вос! ћеја! вочке!* (*тера говече*); *пос, пос!* (*телету, јагњету*) и др.). Истим поступком у речнику се дефинишу и узвици који представљају „псеудоономатопејске” описе догађаја или радњи.¹² У глосама се ти узвици конкретизују описом подражаног звука (нпр.: *дуна! дупи, дупи...* (*из пушка*); *кљуц, кљуц!* (*хрћаво секо дрва*) и др.). У речнику срећемо и дефинисање узвика путем синонима (нпр. *воштац!* (*удри!*); *давори!* (*еј!*); *мајде* (*зауста, вала!*) и др.).

¹⁰ У *Српском рјечнику* (1852) ова одредница од шест речи дата је без квалификације, уз објашњење: „вичу дјеча трчући по снијегу”. По нашем мишљењу реч је о разбрајалици (у дечјој игри) као посебној врсти узвичног исказа.

¹¹ У *Српском рјечнику* прве три одреднице нису регистроване као узвици. Статус узвика имају *аја* и *ај бо* (као скраћена варијанта узвика *аја богме*). РСАНУ бележи одредницу *дар-мар* као именицу, *аврљ-баврљ* и *ана-драна* као прилоге, а *аја* (са значењем које има у Вука) и *ајбо* као речце за одрицање.

¹² О узвцима овог типа в. у: Стијовић и др. 2019: 48 (и тамо приложеној литератури).

Обрада „мишљачких имена” у речнику *Мајчино благо*

4. У књизи *Наука о свести* М. Кујунџић теоријски обрађује речи које носе општи назив „имена” (што је други назив за именске речи: именице и придеве). „Имена” у језику настају захваљујући мисаоној активности коју овај аутор назива *поређење*. Поредећи ствари са којима долази у додир, говорник је у прилици да групише истородне ствари према њиховим заједничким обележјима. Према томе, „име” ствари номинује дистинктивна обележја њене врсте (или, у аристотеловском смислу, њеног „рода”).¹³

Творба нових „имена” по М. Кујунџићу се одвија у односу на ноције *квалитета* и *квантитета* ствари које именују (у терминологији овог аутора, *каквоћа* и *коликоћа*).¹⁴ У зависности од начина именовања, разликујемо четири типа „имена”. Прво, именовање ствари засновано на њеном *квалитету* има за резултат „опште име”. Даље, именовање ствари засновано на њеном *квантитету* има за резултат „укупно име”.¹⁵ Треће, специјализација *квалитета* као *заједничког порекла* ствари као резултат даје „скопчано име”.¹⁶ Коначно, специјализација *квалитета* његовим сужавањем на *једно обележје* ствари за резултат даје „мишљачко име”, које М. Кујунџић назива и „апстрактним именом”.¹⁷

4.1. Према свему изложеном, Кујунџићева класификација „имена” (именских речи) обухвата следеће категорије: 1) „општа имена”, која означавају скуп дистинктивних особина појма који означавају; затим, 2) „укупна имена”, која значе појам као збир јединки (нпр. *војска*); 3) „скопчана имена” типа *брат* (која у себи садрже појам који означавају, као и појам према коме се то означавање успоставља); и 4) „мишљачка имена”, која садрже само једну црту или особину појма на који упућују, његово најизразитије обележје.¹⁸

¹³ „Кад смо крстили земљом све што је око нас, ми нисмо ту мислили да дајемо неко „опште” име многим стварима ... Али кад смо већ некоме дали име коњ, па смо видели да су и други као овај, ми смо онда оставили на страну посебна имена ... Код општих имена служимо се радњом наше свести ... која се зове *поређење*” (Кујунџић 1872: 131–132). У овом контексту исп. и Аристотелову формулацију да је „*род* оно што се у штаству придаје већем броју ствари које се по врсти разликују” (*Топика* 1, 102а, 30).

¹⁴ „Не заостајемо само код *поређења* него тежимо да изводимо и појмове ... Овде [нам] врло ваља разликовати појам по *каквоћи* и појам по *коликоћи*” (Кујунџић 1872: 132).

¹⁵ „Ако је *коликоћа* главни и једини услов који чини *каквоћу* појма, онда име које дајемо оваквом појму не ће у једно приличити сваком посебном предмету тога појма ... Опште име може се наденути и свакоме лицу оне множине којој се оно даје а укупно име приличи само свима скупа а не и свакоме посебице. О сваком посебном војнику не може се казати да је *војска*” (Кујунџић 1872: 132).

¹⁶ „Кад се деси да је цела „опшност” којих год имена у томе, што она осим предмета, кога казују, тим самим казују и неки други предмет, који води име своје од оне исте чињенице, од које и први предмет, онда се то зову *скопчана имена* (нпр. *брат* и *сестра*, *узрок* и *учин*)” (Кујунџић 1872: 133).

¹⁷ „Кад из више свеза или више радња извадимо у мислима једну чињеницу, једну црту, онда имена за овакве црте зову се *мишљачка* (апстрактна)” (Кујунџић 1872: 133).

¹⁸ У вези са изложеном поделом, треба посебно нагласити језички аспект Кујунџићеве филозофске терминологије, који открива велику пажњу овог аутора у изградњи властитог филозофског израза. Навешћемо један пример који ово илуструје. У Кујунџићевој терминолошкој синтагми „мишљачко име” (која, судећи по њеној обради у РСАНУ, није заживела у језику наше филозофске и граматичке литературе), избор придева са обзиром на његову мотивну реч (*мишљачки*

Грађа из речника *Мајчино благо* указује на то да теоријском појму „мишљачких имена” одговара више група лексике.

4.2. Најтипичнију групу чине изведени описни придеви са значењем људских особина, који су у речнику регистровани са преко 200 лексема. За себно је дато више семантичких група ових придева од којих се нарочито издвајају две: 1) са значењем ТЕЛЕСНИХ ОСОБИНА И СТАЊА (*блећан, гојазан, аљкав, маљав, јецав*), и 2) са значењем ДУХОВНИХ ОСОБИНА, ПОЗИТИВНИХ И НЕГАТИВНИХ (*веран, вичан, радостан, користан* за позитивне, и *прек, плашљив, побегљив, пакостан* за негативне духовне особине).

У Кујунџићевом речнику затичемо велики број суфикса за творбу овог типа придева. Поред суфикса **-ан** и **-ав**, којима се граде придеви неутралног значења (нпр. *гојазан, блећан, пријатан, ритав, прњав, гецав*); ту налазимо и експресивније суфиксе: **-љив** (за ИЗРАЗИТУ ИЛИ СТАЛНО ПРИСУТНУ ОСОБИНУ: *плашљив, стрпљив, срамежљив*); затим, **-ит** (за ОСОБИНУ КОЈА СЕ УЧЕСТАЛО ИСПОЉАВА, *срдит, набрецит, убојит*); **-ат** (за ИСТАКНУТУ ОСОБИНУ, *кракат, прсат, пуљат*), **-аст** (за изражавање сличности или сродности са другим помом, *голубаст, ћубаст, ђаволаст* и сл.). О богатству забележене лексике и Кујунџићевој упућености у овај вид творбе речи сведочи и чињеница да је међу „мишљачка имена” убројао и два придева изведена деминутивним суфиксом **-ачак** (*слабачак* и *пуначак*).

4.3. У складу са дефиницијом „мишљачких имена” Кујунџић посматра сложенице као обележја једне комплексне особине. Заједно са изведеним придевима он стога бележи и сложене именице са придевом у основи. Од њих, најбројније су сложенице типа „придев+именица” које се завршавају на консонант (*звoздeнзуб, виторoг, дугорeп, кривoглав, тупoглав* и сл.). Како показује обрада ових речи у РСАНУ, поменуте сложенице карактеристичне су по томе што имају способност да се лексикализују као придеви и као именице (нпр. *виторoг, -а, -o* (који има вите рогове) и *виторoг м* (јелен); *кривoглав, -а, -o* (који држи главу накриво) и *кривoглав* (човек који држи главу накриво); *дугорeп, -а, -o* (који има дуг реп) и *дугорeп м* еуф. (вук, курјак)). Кујунџићево шире бележење сложеница овог типа сугерише закључак да га интересују речи које реализују један појмовни садржај у више граматичких категорија.

4.4. Категорији „мишљачких имена” одговарају и изведене глаголске именице, које су на страницама речника *Мајчино благо* забележене у великом броју (преко 200). Реч је, махом, о именицама на **-ње** које у основи имају оноματοпејске, експресивне и експресивно-деминутивне глаголе (нпр. *звигсдукање, клапрњање, кмежење, ликовање, копрцање, лелекање, крмеукање, цвркутање, кикотање, јавкање, возакање, пиркање* и др). На посебном месту у речнику М. Кујунџић групише мањи број глаголских именица које су изведене другим суфиксима: **-а** (*вриска, заседа, застава* у зн. ’место на

← *мишљач* насупрот општеприхваћеном *мисаон* или *мислен* ← *мисао*) указује на Кујунџићев став према апстрактној лексиси у целини. Апстрактна лексема за њега подразумева *говорника који мисли* (одн. апстрахује појмовна обележја именоване ствари у једну карактеристичну особину), а не *производ мисли*. Питање Кујунџићеве филозофске терминологије, њеног порекла и употребе, у овом контексту завређује засебно истраживање.

4.5. Дефиницији „мишљачког имена” код Кујунџића одговарају и именице са придевом или глаголом у основи, којима се именује неко лице по особини коју поседује или по радњи коју врши. У речнику *Мајчино благо* ове именице се најчешће јављају са суфиксима **-ац**, **-ак**, **-уша** и **-отиња** за придевске основе (нпр. *смутљивац*, *страшивац*; *простак*, *сметењак*; *повијуша*; *слаботиња*, *страхотиња* и др.); односно суфиксима **-ица** и **-ло** за глаголске основе (нпр. *додворица*, *копачица*; *страшило*).

Закључак

5. Преглед лексикографског рада М. Кујунџића у светлу његовог приступа лексичком систему упућује на више закључака, од којих истичемо следеће.

5.1. По начину образовања, М. Кујунџић дели лексику на две категорије: 1) „узвике” и 2) речи „изведене из корена путем наставака”. Под „узвицима” се подразумевају спонтано употребљене речи и изрази повишене експресивности: узвици, синтагме, искази, екскламативно употребљене речце и др., као и оноματοпеје. Подела речи на „корене” и „наставке” сугерише да је Кујунџићево схватање „корена” најближе ономе што ће се у савременој лингвистици назвати детерминативном основом речи; а „наставка” као носиоца структурне информације о речи. Детерминативна основа речи одређује њену припадност задатој појмовној групи, док наставак додатно профилише њено значење и одређује њен однос према речима које су изведене другим наставцима (према: Белић [1949] 2000: 117).

5.2. Основу лексикографских поступака у речнику *Мајчино благо* чине различити видови груписања и уланчавања лексике из Вуковог *Рјечника*. Ови поступци почивају на сагледавању речи у пресеку психолошких и лингвистичких кодова, које је теоријски изложено у делу *Наука о свести*. Захваљујући томе, М. Кујунџић није био строго везан за систем граматичких категорија, па је у речнику *Мајчино благо* дошао у прилику да истражи њихове границе, бележећи прелазне облике између категорија и сврставајући заједно речи које деле сродна прагматичка обележја.

5.3. Као лексикограф, М. Кујунџић у бележници *Мајчино благо* примарно следи поступке који су спроведени у Вуковом *Рјечнику*. Са друге стране, поступком груписања лексике према тематским целинама, као и преиспитивањем њене обраде у духу сопствене теорије о језику и говору, М. Кујунџић показује и смисао за теоријске иновације у овој дисциплини и способност за научни дијалог са лексикографијом свог доба.

ИЗВОРИ:

- Белић, Александар и др. (1959–)**. *Речник српскохрватског књижевног и народног језика I–XX*. Београд: САНУ, Институт за српскохрватски/српски језик.
- Кујунџић, Милан (1865–1872)**. *Мајчино благо*, рукописни речник, Архив Србије у Београду.
- Кујунџић, Милан (1872)**. *Кратки преглед хармоније у свету, део 2: Наука о свести*, Београд: Државна штампарија.
- Стефановић Караџић, Вук (1852)**. *Српски рјечник иступачен њемачкијем и латинскијем рјечма*, Беч: Штампарија Јерменског манастира.

ЛИТЕРАТУРА

- Белић [1949] 2000**: А. Белић, Савремени српскохрватски књижевни језик. Део 2: Наука о грађењу речи, у: *Универзитетска предавања из савременог српскохрватског језика*, Београд: Завод за уџбенике.
- Жуњић 2014**: С. Жуњић, *Историја српске филозофије*, Београд: Завод за уџбенике.
- Ивић 2001**: М. Ивић, *Правци у лингвистици*, књ. 2, Београд: Библиотека XX век, Круг.
- Јокановић Михајлов 1998**: Ј. Јокановић-Михајлов, Узвици као врста речи. *Научни састанак слависта у Вукове дане, 27/2, 247–252*.
- Клајн 2002**: И. Клајн, *Творба речи у савременом српском језику*. Књ. 1: *Слагање и префиксација*. Београд – Нови Сад: Завод за уџбенике – Институт за српски језик САНУ – Матица српска.
- Клајн 2003**: И. Клајн, *Творба речи у савременом српском језику*. Књ. 2: *Суфиксација и конверзија*, Београд – Нови Сад: Завод за уџбенике – Институт за српски језик САНУ – Матица српска.
- Лурија 2000**: А. Лурија, *Језик и свест*, Београд: Завод за уџбенике.
- СТИЈОВИЋ И ДР. 2019**: Р. Стијовић, И. Лазић-Коњик, М. Спасојевић, Узвици у савременом српском језику: класификација и лексикографска обрада, *Јужнословенски филолог*, LXXV, св. 1, 37–61.
- Милер 1866**: М. Müller, *Lectures on the Science of Language*, London: The Royal Institution.

Nenad B. Ivanović

LEXICOGRAPHIC WORK OF MILAN KUJUNDŽIĆ (1842–1893) IN THE LIGHT OF HIS
APPROACH TO THE LEXICAL SYSTEM

Summary

In this paper we analyze the dictionary (in manuscript form) by Milan Kujundžić (Aberdar), one of the most significant Serbian philosophers of the XIXth century. This dictionary is kept in the Archives of the Republic of Serbia under the title *The Mother's Treasure (Majčino blago)*. The paper analyzes this dictionaries' lexicographical procedures, which were carried out by Milan Kujundžić in the light of his theoretical approach to the lexical system (phylosophical and psychological alike).

Keywords: the history of the Serbian lexicography, lexicographical theory, lexicographical procedure, Milan Kujundžić, Serbian historical dictionaries in the XIXth century.